

доступу: <http://www.eatu.ru/gstrAction=DQC&gintDocID=71>:- Заголовок з екрану.

6. Михеев В. А. Государственно-частное партнерство: политика и механизм реализации // Проблемы формирования государственных политик в России. – М., 2006.

7. Хатаева М. А., Цирин А. М. Законодательство о государственно-частном партнерстве в Российской Федерации: проблемы, тенденции, перспективы // Журнал российского права. – 2008. – № 10. – С. 22–24.

8. Стрельцов В. Запровадження механізмів інвестиційного державно-приватного партнерства. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-2/doc/3/36.pdf>. Назва з екрану.

9. Якунин В. И. Партнерство в механизме государственного управления // Социологические исследования. – 2007. – № 2.

10. Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/17307.html>. -Заголовок з екрану.

11. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/17263.html>.

12. Проект Закону України «Про загальні засади державно-приватного партнерства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=34998.

УДК 351.862

Сергій Вовченко

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ З УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

В статті автор пропонує реальні шляхи зниження ризиків виникнення надзвичайних ситуацій і пом'якшення впливу їх наслідків.

Запропоновані ним рекомендації щодо організації управління в умовах ліквідації надзвичайних ситуацій на регіональному рівні дозволяють зробити висновок, що вдосконалення системи управління, орієнтованої на прогноз і попередження надзвичайних ситуацій, на захист населення і територій в сучасних умовах має особливо велике значення, а створення і розвиток ефективної Державної оперативно-рятувальної служби - нагальна потреба сьогодення.

Ключові слова: цивільна оборона, цивільний захист, органи управління, надзвичайна ситуація, прогнозування надзвичайних ситуацій.

постановка проблеми

Аналіз характеру і масштабів загроз життєдіяльності країни показує, що найбільш значна питома вага належить загрозам природного і техногенного походження. Ступінь захисту населення, територій, об'єктів економіки, національного надбання від надзвичайних ситуацій та їх наслідків не може бути достатньою, якщо не буде вирішено завдання створення стійкої ефективно працюючої системи захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, як на державному, так і на регіональному та об'єктовому рівнях. Існуюча тенденція до зростання масштабів НС, їх, як правило раптового, несподіваного розвитку ставить перед системою управління завдання, не властиві повсякденному режиму роботи організації і її минулому досвіду.

© Вовченко С.Д., 2010.

Особливості діяльності в умовах НС породжують велику кількість завдань фундаментального і прикладного характеру. Таким чином, проблема прогнозу та пом'якшення природно-техногенної небезпеки примушує систему управління своєчасно і обґрунтовано виробляти контрзаходи для попередження НС і їх ліквідації. В першу чергу, це необхідність створення ефективної системи аналізу і прогнозування НС, планування і оперативного управління комплексами заходів щодо їх попередження і ліквідації.

Проблемами даної галузі займаються вітчизняні практики, державні діячі, учені, серед яких: В. П. Горбулін [1], В. В. Дурдинець [2], А. Б. Качинський [1, 3], В. М. Антоненко [10], В. П. Зосімов, В. П. Садковий, Л. В. Ушаков [11], В. М. Шоботов [12]. Однак ті швидкі зміни, що призводять нині до виникнення надзвичайних ситуацій, які мають тенденцію до поширення на нові сфери, стають усе більш потужними та частішими, охоплюють значно більші території й чисельність людей, мають суттєві негативні наслідки та потребують їх врахування повною мірою.

Мета статті – проаналізувати об'єктивні передумови створення системи передбачення виникнення надзвичайних ситуацій та своєчасного захисту населення і територій від них, вивчити досвід діяльності державних органів у цій сфері, виділити суттєві особливості згаданої сфери, а також визначити найбільш актуальні питання, найближчу перспективу та основні напрями їх реалізації, управління в умовах ліквідації надзвичайних ситуацій.

Нова історична реальність несе не тільки нові загрози і ризики, але і нові можливості для прогнозу і попередження стихійного лиха і катастроф. Ці можливості забезпечує інформатизація сучасного світу, розвиток комп'ютерних мереж і телекомунікацій, вдосконалення системи управління суспільством. В сучасних умовах можна набагато ефективніше, ніж раніше, прогнозувати і попереджати НС, приходити на допомогу. Розглянемо коло проблем, пов'язаних з вдосконаленням систем управління, орієнтованих на цивільний захист. В першу чергу, це завдання створення ефективної системи збору інформації, аналізу і прогнозування вірогідності НС, планування і оперативного управління комплексами заходів щодо попередження і ліквідації НС. Взагалі, ступінь передбачення НС дуже невеликий. Зазвичай після моменту отримання інформації, достатньої для вироблення ефективних заходів, залишається мало часу для їх реалізації. Це приводить до очевидного парадоксу. З одного боку, чекаючи в умовах НС отримання достовірної і достатньої для ухвалення рішень інформації, ми зазнаємо збитків від непередбачених змін, а з іншого, маючи недостатньо інформації, не можемо вжити продуманих заходів.

Тому на ранніх стадіях виникнення небезпеки, заходи повинні носити загальний характер і бути направлені на збільшення стратегічної гнучкості організації. В міру надходження конкретної, деталізованої інформації конкретизуються і заходи. Завчасне нарощування запасу гнучкості і адаптованості системи дозволяє зменшити небезпеку значних втрат і збитків на ранніх стадіях виникнення НС. Ще одна особливість інформації в умовах виникнення НС полягає в тому, що дані, які надходять в систему, проходять ряд фільтрів.

Першими з них є методи вивчення і аналізу зовнішнього середовища, які використовуються в системі управління і за допомогою реалізації яких вхідна інформація, перш ніж поступити до керівництва, відсівається. Цей фільтр, як правило, налаштований на минуле і сьогодення, а не на можливі екстремальні зміни ситуації в майбутньому.

Другим фільтром є психологічний, суть якого полягає в неприйнятті керівництвом інформації внаслідок її новизни.

Третій фільтр на шляху інформації, що поступає, утворює керівна ієрархія. Нова інформація не зможе впливати на формування реакції на зміни, якщо керівники не володітимуть достатньою владою, щоб офіційно визнати актуальність цієї інформації.

Мета

Виклад
основного матеріалу

Четвертий фільтр пов'язаний з тим, що останніми роками інформація розглядається як цінний стратегічний товар, до якого слід відноситися дбайливо і не передавати його на першу вимогу. Але потрібно підкреслити, що в умовах НС будь-які затримки в передачі початкової інформації не тільки аморальні, але і злочинні.

Інформаційна система у разі НС, з одного боку, повинна забезпечувати необхідною інформацією структурні підрозділи системи управління, а також роботу штабу і ухвалення групових рішень на різних рівнях. З іншого боку, вона повинна бути системою швидкого розгортання. Виконати ці, здавалося б прості, вимоги нелегко, оскільки загальний об'єм оперативної і статистичної інформації в умовах НС об'ємний. Інформація в умовах НС стає основним ресурсом ефективного прийняття рішень. Як правило, в умовах НС основною проблемою в ухваленні і реалізації ефективних управлінських рішень є обмаль не ресурсів і коштів, а інформації, необхідної для їх використання з найбільшою ефективністю.

Аналіз отриманої інформації про обстановку у районі загрози або виникнення надзвичайної ситуації, прогнозування її розвитку та можливих наслідків, визначення пріоритетних напрямків організації цивільного захисту населення і територій області покладається на структурні підрозді-

ли з питань цивільного захисту облдержадміністрацій. До цієї роботи можуть додатково залучатися фахівці обласних спеціалізованих служб цивільної оборони (за погодженням з їх керівниками).

Важливою проблемою є оцінка цінності і встановлення пріоритету інформації, що надходить. Відправник часто не уявляє, наскільки важливими є ті або інші відомості. Питання про цінність інформації зазвичай вирішується тими, хто її отримує і використовує при оцінці ситуації.

Існуюча тенденція до зростання масштабів НС примушує своєчасно і обґрунтовано виробляти контрзаходи для попередження НС і їх ліквідації. З цією метою вдосконалюються відповідні управлінські структури – системи управління в умовах НС.

Основні особливості функціонування систем управління в умовах НС полягають в тому, що надзвичайна ситуація розвивається несподівано, раптово. Коли вона виникає, перед системою управління постають завдання не властиві повсякденному режиму роботи організації і її минулому досвіду.

Аналіз функціонування систем управління в умовах НС дозволяє виділити ряд їх особливостей в порівнянні з дією традиційних систем управління, що відображено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Порівняльні характеристики систем управління

Традиційні системи управління	Системи управління в умовах НС
Постійний режим функціонування	Різні режими функціонування
Жорстка структура і чіткий розподіл функцій на тривалий період	Відсутність жорсткої структури і чіткого розподілу функцій на тривалий період, гнучкість, агресивність
Вузька функціональна спрямованість	Широкий і частково непередбачуваний спектр дії
Моноструктура	Поліструктури
Регламентовані інформаційні потоки	Залежність інформаційних потоків від ситуації, що складається
Точна інформація	Недостовірна інформація
Надмірна інформація	Недостатня інформація
Невисокий темп змін	Високий темп змін
Передбачуваність ситуацій	Непередбачуваність ситуації; орієнтація на минулий досвід, як правило, не має сенсу
Принцип єдності повноважень і відповідальності	Поєднання принципів єдиноначальності, розподілених повноважень і відповідальності
Функціональний потенціал	Організаційний потенціал
Перевага в основному соціально-економічних цілей і критеріїв функціонування	Цілі - дієвість, результативність в ліквідації НС і їх причин; критерії - мінімізація часу досягнення цілей, мінімум втрат (жертв) при ліквідації НС

Системи управління щодо попередження надзвичайних ситуацій і порядку дій в надзвичайних ситуаціях повинні функціонувати в наступних режимах [10, 11, 12]:

- повсякденній діяльності;
- підвищеній готовності;
- надзвичайній ситуації.

Режим повсякденної діяльності характеризується відсутністю інформації про явні ознаки загрози виникнення НС. Завдання системи управління в цих умовах полягає в противагарійному попереджувальному плануванні. Його основними цілями є: збір інформації для прогнозування можливих масштабів НС; накопичення ресурсів, необхідних для її ліквідації, розробка сценаріїв дій у разі виникнення НС, які б дозволили ефективно реагувати на очікувані проблеми; паспортизація, ідентифікація та декларування об'єктів підвищеної небезпеки.

У даному режимі визначаються і створюються законодавчі, нормативні і економічні механізми, направлені на мінімізацію ризиків і збитків від НС. Складається план заходів з проведення аварійно-рятувальних та інших невід-

кладних робіт в умовах надзвичайних ситуацій, який повинен бути достатньо гнучким, щоб на його основі у разі потреби могла бути побудована конкретна програма дій. Цінність такого плану у момент виникнення НС полягає в тому, що він скоротить до мінімуму час збирання інформації і ухвалення необхідних оперативних рішень.

Режим підвищеної готовності характеризується наявністю інформації про можливість виникнення НС. Завданнями системи в цьому режимі повинні бути розробка і здійснення планів заходів щодо попередження або зменшення масштабів майбутньої НС на основі заздалегідь підготовлених сценаріїв її розвитку. Її мета - виявляти моменти початку виникнення і ознаки розвитку НС, а також швидко реагувати на обстановку, що змінюється. Без необхідної чіткої інформації неможливо організувати системи раннього попередження.

Час, коли дані, що накопичилися, свідчать про те, що погіршення ситуації стає незворотним і необхідне ухвалення контрзаходів, можна назвати моментом початку розвитку НС. Цей момент є найвідповідальнішим, найнебезпечнішим і критичнішим перш за все для осіб, які першими повинні зреагувати на виникнення НС. На жаль, численні

прикладі як в державі, так і в регіонах показують, що навіть достовірна і чітка інформація нерідко виявляється недостатньою для того, щоб керівництво негайно відреагувало на виникаючу НС, вдавшись до оперативних і ефективних дій.

До основних причин затримки відповідних дій можна віднести:

- інерційність інформаційної системи. Необхідний час для спостереження, обробки результатів і передачі отриманої інформації керівництву. Керівникам також потрібний час на обмін інформацією один з одним для вироблення загальної позиції;
- необхідність перевірки і підтвердження достовірності інформації про виникнення НС. Типова помилка багатьох керівників полягає в тому, що навіть при абсолютно достовірній інформації вони сумніваються в реальності виникнення НС, сподіваються на те, що загроза відпаде сама собою;
- психологічні особливості людини. Запізнення адекватної реакції на НС викликається неприйняттям незвичного, оскільки більшість причетних до НС, як і всі люди, звикли довіряти минулому, звичному досвіду і відкидати незвичайне, нове, вважаючи його неймовірним.

Щоб повністю використовувати наявні можливості, необхідно підвищувати готовність керівників до роботи в умовах високого ступеня невизначеності. Важливим професійним навиком стає уміння враховувати довгострокові прогнози, не дивлячись на їх розпливчатість і неповноту.

Режим надзвичайної ситуації встановлюється при виникненні і під час ліквідації НС. Завданнями системи управління в цьому режимі повинні бути: оперативні дії із захисту об'єктів різного типу (територій, населення, будівель, споруд, посівів, худоби та ін.) від вражаючих чинників, проведення аварійно-рятувальних і відновлювальних робіт.

Практика показує, що найбільш складним є початковий період виникнення НС. Відсутність достовірних відомостей про ситуацію служить середовищем для виникнення і розповсюдження різних чуток; полярних оцінок, що часто-густо претендують на достовірність. В цілях формування адекватного уявлення про ситуацію і умови роботи слід практикувати відкрите обговорення конкретних проблем. Тому дуже важливо в початковий період НС, по можливості, ввести людей в курс справи, забезпечити необхідною інформацією.

Надзвичайна ситуація завжди по-своєму визначає діалектику взаємин і діяльності людей, співвідношення цілей і засобів їх досягнення, диктує свої закони. Зміна звичного устрою життя і трудової діяльності відбивається на свідомості людей, їх етичних установках, на сприйнятті навколишньої дійсності, оцінці того, що відбувається, на взаєминах з іншими людьми. Показники трудової діяльності працівників, що працюють в умовах НС, як правило, набагато вищі, ніж при роботі в нормальних умовах. В екстремальних ситуаціях люди працюють із значно більшою продуктивністю, бажанням, відповідальністю і організованістю. Робота в екстремальних умовах вимагає граничної мобілізації фізичних і психологічних сил людини.

Робота в умовах НС характеризується рядом особливостей:

- безпека. Її ступінь в умовах НС може бути різною (від безпосередньої небезпеки для життя до найлегших форм хвороби). Емоційний вплив небезпечних чинників на людину визначається не тільки їх об'єктивним рівнем, але і особистим уявленням людини про те, яку загрозу це несе їй;
- обмаль часу. Більшість робіт в умовах НС необхідно виконувати або в мінімальні, або в суворо визначені терміни;
- особливості роботи, що виконується і її організація. При ліквідації НС доводиться виконувати величез-

ний об'єм фізичної і інтелектуальної роботи, як правило, незвичайної. Далеко, не завжди зрозуміло, що слід робити. Але навіть якщо ясно, що потрібно робити, не завжди існує чітке уявлення, як та яким чином це робити. Способи рішення виникаючих проблем визначаються методом спроб і помилок. При цьому швидко і деколи необгрунтовано змінюються поставлені завдання і вимоги;

- відносна ізоляція. Особи, що беруть участь в ліквідації НС, протягом деякого (іноді тривалого) часу знаходяться в певній ізоляції. Негативний вплив останньою посилюється відривом від звичної системи трудових і соціальних відносин, необхідністю підпорядкування новій системі вимог, обмеженням своєї переміщення і достатньо жорсткими регламентаціями поведінки;
- відповідальність. Як правило, роботи з ліквідації НС знаходяться в центрі суспільної уваги. Участь в таких роботах сприймається, з одного боку, як справа честі і предмет гордості, а з іншої - як джерело небезпеки і ризику для здоров'я. Тому участь в роботах з ліквідації НС не повинна бути примусовим обов'язком. Вона повинна розглядатися як відповідальне доручення, яке не може виконати недобросовісний, оскільки ціна неякісного виконання завдань дуже висока.

Прийняття управлінських рішень в режимі НС неможливе без урахування можливих наслідків щодо її ліквідації. Тому для забезпечення організації взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади підприємств, установ та організації у процесі вирішення питань, пов'язаних з надзвичайними ситуаціями та ліквідацією їх наслідків за різними параметрами здійснюється класифікація надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за рівнями.

Класифікація надзвичайних ситуацій здійснюється згідно з Державним класифікатором надзвичайних ситуацій, затвердженого наказом Держстандарту України від 19 листопада 2001 року № 552 [13] та Класифікаційними ознаками надзвичайних ситуацій, затверджених наказом МНС України від 19 квітня 2003 року № 119 [14] на підставі Порядку класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 березня 2004 року № 368.

Ефективна організація державної системи управління в умовах надзвичайних ситуацій, неможлива без центрального органу, через який контактують всі виконавські урядові та регіональні органи. Така структура існує в нашій країні – Міністерство з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи України.

Керівним органам управління, зазвичай, доводиться діяти в умовах гострого дефіциту часу, обмеженої точності і достовірності інформації. Це може призвести до ухвалення нераціональних і навіть помилкових рішень, а отже, і до великих втрат. Тому вдосконалення системи управління, орієнтованої на прогноз і попередження НС, на захист населення і територій, має особливо велике значення. Основна увага при цьому повинна бути приділена трьом напрямкам:

- оскільки в подальшому відносно значення небезпеки природних, техногенних надзвичайних ситуацій зростає, то і система управління, створювана на користь попередження і ліквідації НС, повинна встати нарівні із завданнями, які на неї покладені;
- у зв'язку з техногенно-екологічною обстановкою в країні необхідно прогнозувати наслідки надзвичайних ситуацій на випередження, діяти при цьому швидко і точно. Це призведе до необхідності розробки сценаріїв різних НС, пошуку якнайкращих рішень. Захищаючи себе від ризиків природного і техногенного характеру треба мати

Критерії визначення рівнів надзвичайної ситуації

Рівень НС		Загинуло осіб	Постраждало осіб	Порушено умови життєдіяльності населення понад 3 доби, осіб	Збитки мінімальних заробітних плат
Державний		> 10	> 300	> 50 тисяч	> 150 тисяч
a	З урахуванням збитків*	> 5	> 100	> 10 тисяч	> 25 тисяч
b	Територіальне поширення	НС поширилась або може поширитись на територію інших держав НС поширилась на територію 2-х регіонів, а для її ліквідації необхідні ресурси в обсягах, що перевищують можливості цих регіонів, але не менше 1 % видатків їх бюджетів			
Регіональний		> 5	> 100	> 10 тисяч	> 15 тисяч
a	З урахуванням збитків*	3 – 5	50 – 100	1 тис. – 10 тис.	> 5 тисяч
b	Територіальне поширення	НС поширилась на територію 2-х районів, а для її ліквідації необхідні ресурси в обсягах, що перевищують можливості цих районів, але не менше 1 % видатків їх бюджетів			
Місцевий		> 2	> 50	> 1 тисяча	> 2 тисяч
a	З урахуванням збитків*	1 – 2	20 – 50	100 осіб – 1 тис.	> 0,5 тисяч
b	Територіальне поширення	НС поширилась за територію ПНО, загрожує доквітлю, населеним пунктам, спорудам, а для її ліквідації необхідні ресурси в обсягах, що перевищують можливості цього об'єкту			
Об'єктовий		Критерії надзвичайної ситуації не досягають зазначених показників			

*Критерії – загинуло осіб, постраждало осіб та порушено умови життєдіяльності населення на термін, що перевищує 3 доби, обов'язково розглядається з урахуванням збитків.

набагато більший об'єм ймовірних загроз, які можуть виникнути в тому чи іншому регіоні;

- ризик, загрози перестають бути «відомчими», «галузевими», «регіональними», адже без надійного забезпечення права на життя громадян держави решта прав, свободи і інтереси втрачають сенс. Саме тому створення і розвиток ефективної Державної оперативної-рятувальної служби нагальна потреба сьогодення.

Для забезпечення сталого управління заходами з питань цивільного захисту під час виникнення надзвичайних ситуацій, а також виконання функцій, передбачених на особливий період центральним і місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям необхідно створювати:

- цілісну систему моніторингу та прогнозування надзвичайних ситуацій у сфері природно-техногенної безпеки, передбачивши, зокрема, розробку механізму прогнозування надзвичайних ситуацій в окремих галузях економіки та сферах життєдіяльності населення;
- умови для зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій та забезпечення гарантованого рівня захисту населення і територій від їх наслідків за рахунок матеріально-технічного переоснащення органів управління та сил цивільного захисту, удосконалення механізму оперативного реагування на надзвичайні ситуації, оптимізації системи управління процесами цивільного захисту та підвищення ефективності функціонування єдиної системи цивільного захисту;
- спеціальні регіональні центри швидкого реагування Оперативної-рятувальної служби цивільного захисту.

Література.

1. Методологічні засади розробки стратегії національної безпеки України / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський // Стратег. панорама. – 2004. – № 3. – // <http://niisp.gov.ua>.

2. Збірник нормативно-правових актів з питань надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру / за заг. ред. В. В. Дурдинця. – К.: Чорнобильінтерінформ, 2001. – Вип. 3. – 532 с.

3. Безпека, загрози і ризик: Наукові концепції та математичні методи / А. Б. Качинський. – К.: Ін-т пробл. нац. безпеки, 2004. – 472 с.

4. Про Концепцію Цивільної оборони України: постанова Верхов. Ради України: від 28 жовт. 1992 р.: № 2746-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1992 р. – № 47. – Ст. 649.

5. Про Цивільну оборону України: Закон України: прийнятий 3 лют. 1993 р.: № 2974-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 14. – Зі змінами: ост. ред. 20 черв. 2007 р.

6. Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру: Закон України: прийнятий 8 черв. 2000 р.: № 1809-III // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 28. – С. 2. – Зі змінами: ост. ред. 3 берез. 2006 р.

7. Про правові засади цивільного захисту: Закон України: прийнятий 24 черв. 2004 р.: № 1859-IV // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 29. – С. 9. – Зі змінами: ост. ред. 1 січ. 2008 р.

8. Про затвердження Порядку створення і функціонування територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту: наказ МНС України: від 3 лист. 2004 р.: № 145 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 50. – С. 304.

9. Основи державного управління у сфері цивільного захисту / Антоненко В.М. // Надзвичайна ситуація, 2006 – № 12. – С. 10-17.

10. Управління та організація діяльності у сфері цивільного захисту. / Зосімов В.П., Садковий В.П., Ушаков Л.В. / Практичний посібник, м.Харків, 2006 р. – 405с.

11. Захист населення в надзвичайних ситуаціях /Шоботов В.М. /Учебний посібник - ПГТУ, 2000.

12. Організація управління в надзвичайних ситуаціях / МНС / методичні рекомендації, м.Київ, 2007 р. – 124с.

13. Державний класифікатор надзвичайних ситуацій (ДК 019-2001).

14. Наказ МНС України від 19.04.2003р. № 119 «Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій».

15. Наказ МНС України від 07.07.2004р. № 307 «Про затвердження нормативних документів щодо класифікації та реєстрації НС».